

Т. С. Ганзицька
здобувач
(Харківський національний
університет внутрішніх справ)

УДК 340.114:343.211.4

РОЛЬ ПРИНЦИПІВ ПРАВА В МЕХАНІЗМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ

Досліджено місце та значення принципів права в механізмі забезпечення гендерної рівності в Україні.

Ключові слова: принципи права, гендерна рівність, механізм забезпечення гендерної рівності.

Исследуются место и значение принципов права в механизме обеспечения гендерного равенства в Украине.

Ключевые слова: принципы права, гендерное равенство, механизм обеспечения гендерного равенства.

The article is devoted to the research of place and value of principles of law in the mechanism of provision gender equality in Ukraine.

Keywords: principles of law, gender equality, mechanism of provision gender equality.

Постановка проблеми. З моменту проголошення незалежності Україна стала на шлях формування правової держави, в якій права та свободи людини і громадянина є основними цінностями. Обраний напрям розвитку насамперед потребує реформування її правової системи, приведення у відповідність з найкращими здобутками людства, зокрема принципами права. Тому у зв'язку з проведенням певних соціально-економічних, політичних та ідеологічних перетворень проблема забезпечення гендерної рівності набуває особливого значення.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. У сучасній науковій правовій думці до зазначеної проблематики звертались такі вчені, як А.М. Колодій, М.Г. Александров, П.О. Недбайло, С.С. Алексеев, Є.А. Лукашова, А.М. Васильєв, Л.С. Явіч, В.О. Котюк, П.М. Рабінович, О.Ф. Скакун та інші.

Розкриттю гендерної проблематики присвячені наукові доробки О.О. Вороніної, З.О. Хоткіної, С.Г. Айвазової, Т.М. Мельник, О.М. Рудневої, К.Б. Левченко, О.Р. Дашковської, Л.О. Смоляр та інших науковців. Проте залишається малодослідженим питання місця та ролі принципів права в механізмі забезпечення гендерної рівності.

Виходячи з цього, метою статті є аналіз значення та місця принципів права в механізмі забезпечення гендерної рівності в Україні.

Виклад основного матеріалу. На сьогоднішній день механізм забезпечення гендерної рівності в Україні перебуває на стадії розроблення та постійного вдосконалення. Україна як член Організації Об'єднаних Націй відповідно до Декларації тисячоліття ООН від 27 грудня 2006 р.

взяла на себе обов'язки приєднатися до міжнародних стандартів у галузі рівності чоловіка та жінки, створити внутрішньодержавні гарантії їх здійснення, які ґрунтуються на загально визнаних міжнародно-правових принципах права, закріплених у відповідних міжнародно-правових нормах. Саме принципи права відіграють важливу роль у формуванні ефективного механізму забезпечення гендерної рівності як універсальні нормативні засади, котрі визначають сутність і спрямованість правового регулювання.

Гендерна рівність є складовою прав і свобод людини, через це, на нашу думку, механізм її забезпечення здійснюється за допомогою трьох елементів: нормативного, процесуального та інституційного.

Нормативною основою механізму забезпечення гендерної рівності є конституційні норми та конкретизуючі норми поточного законодавства, за допомогою яких здійснюється закріплення гендерного паритету в українському суспільстві. Суть нормативної основи у механізмі забезпечення гендерної рівності визначається тим, що саме вона дає цьому механізму правове життя, наділяючи його відповідними юридичними формами, як джерело пізнання та орієнтування у правовому полі.

Значну роль у механізмі забезпечення гендерного паритету відіграє процесуальна сторона. Так як суттєвим у нормативно-правовому акті являється механізм його застосування, впровадження в дію, тобто процесуальна технологія дії закону, правовий механізм регулювання і захисту цінностей, серед яких виокремлюють рівні права та свободи чоловіка та жінки, які охороняються законом [10, с. 120].

Інституційний елемент являє собою систему взаємопов'язаних і системно дієвих як державних, так і громадських органів, установ та організацій, компетенція і діяльність яких спрямовані на втілення гендерних стратегій та утвердження в реальній практиці гендерної демократії [9, с. 5].

Основною умовою створення дієвого механізму забезпечення гендерної рівності в Україні, на нашу думку, є функціонування кожного елемента відповідно до принципів права, тому що вони є початком, основою, вихідним пунктом всієї системи права та системи правового захисту, зокрема у сфері гарантування та забезпечення рівних прав і свобод чоловіка та жінки в Україні. Механізм забезпечення буде надійним настільки, наскільки всебічно, повно та чітко будуть закріплюватися та втілюватися в життя принципи права. Тому важливим завданням юридичної теорії і практики є визначення принципів права, що діють в механізмі забезпечення гендерної рівності.

В юридичній науці визначення поняття принципів права має дискусійний характер, проте, на нашу думку, все ж найповніше та найширше охарактеризував його А.М. Колодій, який визначає, що принципи права – це такі відправні ідеї його існування, які виражають найважливіші закономірності і підвалини даного типу держави, є однопорядковими із сутністю права і становлять його головні риси, відрізняються універсальністю, вищою імперативністю і загальною значущістю, відповідають

об'єктивній необхідності побудови і зміцнення певного суспільного ладу [6, с. 165].

Принципи права в загальному вигляді відображають закономірності суспільного розвитку, вони об'єктивно зумовлені характером суспільних відносин, на яких базується відповідна система права, а це означає, що кожна система суспільних відносин регулюється не хаотично, а відповідно до об'єктивних потреб, які відображаються в системі права і складають її сутність [12, с. 216].

Принципи права є універсальним засобом забезпечення гендерної рівності, так як вони спрямовані на досягнення основної мети правової, демократичної та соціальної держави – реалізацію прав індивіда – і тому являють собою соціальну цінність.

Необхідно зазначити, що принципи займають особливу ланку в структурі права. Вони ніби розчинені у праві, пронизують собою практично всі або майже всі його норми й інститути. Принципи так чи інакше відображаються в усіх засадах, що притаманні правотворчості, законності, правосуддю та іншим правовим явищам [11, с. 3].

Вагоме значення принципів права у правовому регулюванні, зокрема гендерної рівності, зумовлюється ще й тим, що вони: мають властивість вищої імперативності, універсальності, загальної значущості, їм притаманні стійкість і стабільність протягом невизначеного тривалого часу; спрямовують розвиток і функціонування всієї правової системи; зумовлюють напрями правотворчої, правозастосовчої та іншої юридичної діяльності; виступають найважливішим критерієм законності дій громадян, посадових осіб та інших суб'єктів права; сприяють подоланню прогалин у праві; впливають на рівень правосвідомості в суспільстві [3, с. 193].

У зв'язку з таким широким спектром дії у правовому регулюванні принципи права неодмінно діють у механізмі забезпечення гендерної рівності.

Ми вважаємо, що принципи права, існуючі у механізмі забезпечення гендерної рівності, можна поділити на три групи за елементами, за допомогою яких він здійснюється, а саме: нормативні, процесуальні та інституційні принципи права.

До нормативних принципів права, які діють у механізмі забезпечення гендерної рівності, належать загальні принципи, що враховуються під час нормотворчої форми діяльності відповідних органів державної влади:

- принцип верховенства права – сутність верховенства права втілена у принципах чесності, справедливості, прозорості та відповідальності. Найвищу юридичну силу має Конституція України, норми якої мають пряму дію. Всі інші нормативні акти не повинні суперечити Конституції і законам України;

- принцип законності, який полягає в тому, що розробка і прийняття нормативно-правових актів повинна проходити з дотриманням правової процедури і не виходити за межі компетенції суб'єктів, які їх прийма-

ють. До цього принципу долучається вимога відповідності нормативних актів Конституції країни і чинному законодавству;

- принцип демократизму забезпечується участю громадян, як чоловіків, так і жінок, у розробці правових актів, що свідчить про демократизм цього процесу і дає можливість узагальнювати та враховувати волю та інтереси громадян різних статей, їх думку, пропозиції щодо зміни та покращення проектів нормативно-правових актів;

- принцип системності та узгодженості – в Конституції України цей принцип відбивається у ст. 8, яка проголошує верховенство Основного Закону в системі нормативно-правових актів, а також встановлює їх підпорядкованість один одному;

- принцип наступності означає, що нормативно-правові акти не можуть створюватись на пустому місці, їхньому прийняттю повинно передувати ретельне виявлення та аналіз того позитивного, що притаманне законодавству, з метою використання цього досвіду при прийнятті наступного нормативного документа;

- принцип своєчасності означає необхідність оперативно приймати відповідні акти, аби вони відповідали обставинам, у яких будуть реалізовуватись, перетворюючись у практику;

- принцип використання правового досвіду передбачає, що всі щойно розроблені акти повинні спиратися на уже відомий позитивний правовий досвід держав і цивілізації в цілому, зокрема у сфері гендерної рівності;

- принцип гуманізму, тобто формування нормативно-правових актів на основі загальнолюдських цінностей, природних прав людини, створення умов і механізмів їх втілення у життя;

- принцип єдності – розуміння і застосування законів повинно бути однаковим на всій території країни;

- принцип загальності – правові приписи повинні виконувати всі громадяни та їх об'єднання, посадові, службові особи, державні органи тощо;

- принцип реальності має місце тоді, коли вимоги закону не тільки проголошуються, а й виконуються, впроваджуються в життя;

- принцип забезпечення прав людини і громадянина [5, с. 340-341];

- принцип невідчужуваності й непорушності прав і свобод (ст. 21);

- принцип гарантованості і довічності прав і свобод (ст. 22),

- принцип рівності конституційних прав і свобод громадян та їх рівності перед законом (ст. 24);

- принцип невичерпаності прав і свобод людини і громадянина (ст. 22) [7].

Значення принципів права даної групи полягає в тому, що вони виступають базою системи юридичного права, основою, на якій воно розвивається. Система юридичного права повинна своїм змістовним нормативним наповненням чітко відповідати конкретним принципам права. Якщо певні правові акти розроблено і прийнято законодавцем без врахування вимог принципів права, то вони не забезпечуватимуть ефектив-

ного регулювання суспільних відносин.

Маючи високий ступінь загальності і стабільності, будучи глибинними елементами структури права, які мають керуюче і спрямовуюче значення, принципи права допомагають визначати прогалини в законодавстві, необхідність відміни застарілих і прийняття нових юридичних норм [1, с. 88].

До процесуальних принципів права в механізмі забезпечення гендерного паритету належать, зокрема, такі:

- принцип права на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб, що означає: кожному, зокрема не дивлячись на статеві відмінності, гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності цих органів або осіб (ст. 55);

- принцип відшкодування кожному за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальних чи моральних збитків, що нанесені незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень (ст. 56);

- принцип права на інформацію щодо своїх прав і обов'язків означає: кожному гарантується право знати свої права і обов'язки (ст. 57);

- принцип недопустимості зворотної дії закону, що означає: закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі, окрім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи, що ніхто не може відповідати за діяння, які на час їх вчинення не визнавалися законом як правопорушення (ст. 58);

- принцип права на правову допомогу означає: кожний є вільним у виборі захисника своїх прав, а у випадках, передбачених законом, ця допомога надається безкоштовно (ст. 59);

- принцип необов'язковості виконання явно злочинного розпорядження чи наказу (ст. 60);

- принцип недопустимості подвійного притягнення до юридичної відповідальності одного виду (кримінальної, адміністративної тощо) за одне й те саме правопорушення (ст. 61);

- принцип (презумпція) невинуватості особи означає, що особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду, а також ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні злочину (ст. 62);

- принцип звільнення від юридичної відповідальності за відмову давати показання або пояснення означає, що особа не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів своєї сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом (ст. 63);

- принцип недопустимості обмеження конституційних прав і свобод означає: конституційні права і свободи як чоловіка, так і жінки не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією (ст. 64) [7].

- принцип рівності перед законом і судом полягає в тому, що правосуддя повинно здійснюватись на засадах рівності всіх учасників процесу незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, в тому числі незалежно від статі.

Роль даної групи принципів права полягає в однаковому застосуванні норм процесуального права, що виключає дискримінацію та порушення прав людини за ознакою статі в процесі їх реалізації.

Групу інституційних принципів права, що функціонують в механізмі забезпечення гендерної рівності, складають такі принципи:

- принцип верховенства права – органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень, що передбачені Конституцією та законами України (ст. 8, 18);

- принцип демократизму в Україні характеризується тим, що державний апарат формується за волею більшості населення, виражає і виконує волю громадянського суспільства;

- принцип законності означає, що державний апарат організовується і діє на основі законів. Його діяльність спрямована на виконання законів і відбувається у порядку, передбаченому чинним законодавством;

- принцип суверенності полягає в тому, що робота державного апарату будується на засадах верховенства, повноти, неподільності, самостійності влади всередині країни та рівноправності і незалежності від будь-кого у зовнішніх відносинах;

- принцип поділу влади передбачає створення в механізмі держави такого “механізму стримувань і противаг”, при якому кожна з гілок влади, володіючи відносною самостійністю, має можливість контролювати і впливати на діяльність інших гілок влади, запобігаючи встановленню недемократичного режиму та порушенню прав і свобод людини;

- принцип соціальної справедливості державного апарату означає, що його завданням є забезпечення соціальної злагоди, консенсусу між різними частинами суспільства, балансу різних інтересів усіх соціальних прошарків населення;

- принципи гуманізму і милосердя виявляються у тому, що державний апарат допомагає всім верствам населення, охороняє і захищає основні права і свободи людини, віддаючи пріоритет загальнолюдським цінностям, забезпечує гуманне і милосердне ставлення до всього населення України і кожного окремо взятого індивіда;

- принцип гласності означає забезпечення доступності обговорювання тих чи інших державних рішень на основі широкої інформованості та врахування суспільної думки. Гласність дає змогу громадянам бачити механізм формування та реалізації державно-керуючого впливу та протікання всіх процесів здійснення державної влади, зокрема впровадження гендерної політики [5, с. 114];

- принцип пріоритету прав і свобод людини. За цим принципом передбачені обов'язки державних органів та службовців визнавати, реалі-

зовувати та охороняти права і свободи громадян. Людина є найвищою цінністю суспільства, і тому держава відповідальна перед кожною особою за створення умов для вільного і гідного її розвитку [8, с. 67].

Загальна значущість даної групи принципів права полягає в тому, що вони спрямовують і синхронізують весь механізм правового регулювання суспільних відносин. Саме принципи права служать критерієм законності і правомірності дій громадян та посадових осіб, адміністративного апарату та органів юстиції і при певних умовах мають велике значення для росту правосвідомості населення [13, с. 71]. Точне слідування їх змісту допомагає вірному і чіткому застосуванню правових норм при вирішенні окремих юридичних справ [2, с. 186].

Тому слушною видається думка Г. Загребельського, на основі якої можна стверджувати, що принципи права надають законодавцю ключ до соціальних фактів, на які він має намір впливати шляхом створення норм права; судам – інструмент для тлумачення закону, відповідно до якого кожна норма підкорена принципам; конституційним судам – критерій для правосуддя у випадках, коли закони виходять за межі конституції [4, с. 80].

Проте хотілося б зазначити, що вищезазначений перелік принципів, які входять до механізму забезпечення гендерної рівності, не є вичерпним. Він може постійно доповнюватись у результаті розвитку суспільних відносин, які стосуються даної проблематики.

Виокремлення принципів права, що діють у механізмі забезпечення гендерної рівності, передбачає ґрунтовний аналіз всієї системи правових принципів, взаємозв'язків між ними, їх взаємовпливу, які лише разом віддзеркалюють сутність такого складного соціального явища, як право. Хоча принципи права є відносно самостійними явищами, діяти вони можуть тільки як єдине ціле, виконуючи водночас різні функції. Це означає, що елементи правового механізму не можуть регулювати суспільні відносини без внутрішньої взаємоузгодженості та взаємодії. Принципи права є засобом такої взаємоузгодженості та взаємодії не тільки щодо механізму правового регулювання, а й щодо усїєї правової системи.

Висновки. Таким чином, на нашу думку, принципи права в механізмі забезпечення гендерної рівності можна визначити як основоположні начала, відправні ідеї, головні нормативно-регулятивні напрямки правового впливу в нормативній, процесуальній та інституційній сфері забезпечення рівних можливостей чоловіка та жінки у рівному використанні своїх прав та свобод, а також виконанні ними обов'язків, спрямовані на запобігання порушення прав обох статей чи на їх відновлення у разі порушення.

Нам здається, що реалізація згаданих принципів буде сприяти подальшому розвитку демократії, елементом якої є законність, котра потребує суворого гарантування конституційних прав і свобод кожного громадянина, точного виконання законів держави, найбільш повної реалізації юридичних норм, всебічного використання суб'єктивних прав і точного виконання юридичних обов'язків.

Бібліографічні посилання

1. *Алексеев С.С.* Структура советского права. – М., 1975.
2. *Алексеев С.С.* Теория государства и права. – М., 1985.
3. Загальна теорія держави і права / За ред. М.В. Цвіка, В.Д. Ткаченка, О.В. Петришина. – Харків, 2002.
4. *Загребельский Г.* Толкование законов: стабильность или трансформация? // Сравнительное конституционное обозрение. – 2004. – № 3 (48). – С. 80-82.
5. *Кельман М.С., Мурашин О.Г.* Загальна теорія держави і права: Підручник. – К., 2006.
6. *Колодій А.М.* Принципи права України: Монографія. – К., 1998.
7. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної ради України 28 червня 1996 р. // ВВР. – 1996. – № 30.
8. *Кравчук М.В.* Теорія держави і права. Проблеми теорії держави і права: Навч. посіб. – 3-тє вид., змін. й доп. – Тернопіль, 2002.
9. Організаційні та правові елементи інституційного механізму забезпечення гендерної рівності в Україні. – Запоріжжя, 2011.
10. *Орзих М.* Судебная власть в механизме защиты прав человека: доктрина и практика // Юридический вестник. – 2001. – № 4. – С.116-128.
11. *Погребняк С.П.* Основоположні принципи права: Автореф. дис. ... д-ра. юрид. наук. – Х., 2009.
12. *Хропанюк В.Н.* Теория государства и права: Учеб. пособ. для высших учебных заведений / Под ред. проф. В.Г. Стрекозова. – М., 1995.
13. *Явич Л.С.* Право развитого социалистического общества. Сущность и принципы. – М., 1978.

Надійшла до редакції 04.07.2012

І.П. Ковальов

здобувач

(Маріупольський державний гуманітарний університет)

УДК 341.2

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ КАТЕГОРІЇ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ

Здійснено аналіз конституційно-правової доктрини щодо категорії конституціоналізму та її змісту. Досліджено елементи сучасного конституціоналізму, зокрема, його принципи та цінності.

Ключові слова: конституція, конституціоналізм, конституційні цінності, конституційні принципи, конституційна доктрина.

Осуществлен анализ конституционно-правовой доктрины касательно категории конституционализма и его содержания. Исследуются элементы современного конституционализма, в частности, его принципы и ценности.

Ключевые слова: конституция, конституционализм, конституционные ценности, конституционные принципы, конституционная доктрина.

The analysis of the constitutional legal doctrine on constitutionalism category and its volume is given in the article. The elements of modern constitutionalism are researched at, such as its principles and values.

Keywords: Constitution, constitutionalism, constitutional values, constitutional principles, constitutional doctrine.